

ШЫН

№ 117
(18392)

2013 чылдың
ОКТАБРЬ 8,
вторник
Садар өртээ
хостуг

shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

http://shyn.ru

ТЫВАДА «САГЛАҢНА-ЛА, АРГА-АРЫГ!» ДЕП АКЦИЯ ЭГЕЛЭЭН

Республиканың чурттакчылыг черлеринде Долган турар хүрээлелди камгалаарының чылынга болгаш а-арыг ажил-агыйының федералдыг агентилелинің ээшкинин езугаар 2011 чылдан бээр чуртта эртип турар Россияның «Саглаңна-ла, арга-арыг!» деп акциязынга штур ыяш тарып олуртулгазы эгелээн.

сияның арга-арыын камгалаарынче, катап тургузарынче ону көвүдедиринче угланган эгелээшкини Россия Федерация Чазаа деткээн болгаш оон бээр чылда ийи катап—казын күзүн—арга-арыг фондузунуң черлеринге болгаш чуртта-хоорай, суурларга ыяштарны тарып, чоокку девискээрлерни кыдып, арга-арыг иштинде, садтарда болгаш парктарда үрүмнү аштап-арыглап турар апарган.

«Саглаңна-ла, арга-арыг!» деп күскү акцияга бистиң республикага арга-арыг ажил-агыйының ажилдакчылары эвес, чылчы коллективтерниң, хөй-ниити организацияларның, элге черлериниң, школачы лесничестволарының төлээлери үс черниң чурттакчылары киржирлер. Акцияның бүгү чилери «бүдүрүлгө өөредилгезин» албан эртер, эргежок дериг-херекселдерни болгаш тарыы ыяштарны алып.

ияны Тывага Кызыл хоорай октябрь 4-те республиканың ыг ажил-агыйының талазы-биле күрүне комитеди Кызылның мэриязы-биле кады «Салгалдар аллеязынга» ыяш

тарып олуртурун организастаннар. Бо чылдың чазынында республика Баштыңының эгелээшкини-биле туттунуп эгелээн аллея Московская кудумчузун Тываның найысылалының аэропорту-биле харылзаштырган орукту дургаар чоруур ужурулуг.

Часкы ажилдар үезинде эки турачыларның күжү-биле аллеяга 600 хире хадыны тарып олурткан, оларның дыка хөйү баш тыртып үнүп келген. Күскү акция үезинде Балгазын арга-арыг ажил-агыйындан Тываның сураглыг хады ораны апарган черинден эккелгени 200 хире хады өзүмүн тарып олурткан. Ыяш тарып олуртулгазынга ийи чүс хире кижиге — албан черлериниң ажилдакчылары, хоорайның №3 болгаш 15 школаларының өөреникчилери, студентилер киришкен.

Кызыл хоорайның мэриязының дыңнатканын езугаар алырга, акция чаагайжыдылга айы кылдыр чарлаттыган октябрь айның дургузунда үргүлчүлээр. Хоорай субботниктериниң үезинде организацияларга болгаш албан черлеринге быжыглан девискээрлерге бок-күзүрүмнү, дүшкен бүрүлери аштаар, парктарга болгаш се-серликтерге арыглаашкынны чорудар. Октябрь 18-те «Салгалдар аллеязынга» ыяшты хөйү-биле олуртуру планнаттыган, хадыдан аңгыда терек база олуртуру көрдүнгөн.

«Саглаңна-ла, арга-арыг!» деп акцияны эрттиреринге тураскааттыган хемчеглерниң планнарын республиканың муниципалдыг тургузулгаларында база ажилдап кылган болгаш бадылаан. Тус черлер-

”

Юбилейни кижиге бүрүзү арыг-силиг, ногаанчыттыган кудумчулуг, суурлуг уткуурун күзээр болгай

ниң лесничестволарының ажилдакчылары-биле кады хоорайларның болгаш суурларның чурттакчылары арга-арыг участогунга участогун аштап-арыглаарынга, кудумчуларны болгаш бажыңнар чанын чаагайжыдарынга болгаш ногаанчыдарынга киржирлер.

Оон аңгыда өөредилге черлеринге «Арга-арыг — черниң ногаан эртинези» деп чырыдышкын кичээлдери өөреникчилер ортузунга эртер. «Саглаңна-ла, арга-арыг!» деп акция Тываның болгаш Россияның демнежилгезиниң 100 чылының бүдүзүнде эртип турар, ынчангаш олче улуг кичээнгеи шупту, оон иштинде тус чер бот-башкарылга органны салыр ужурулуг дээрзин республиканың Арга-арыгкүркүмунуң даргазының оралакчызы Шеңне Намзың демдеглээн.

— Ыяшты шилири, ону туруп алыры болгаш олуртур черинге чедирери, эт-херексел садары, чаа өзүмнерни ажаап-тежээр акша-хөреңги негээри шын. Ынчалза-даа оон корткан херээ чок. Юбилейни кижиге бүрүзү арыг-силиг, ногаанчыттыган кудумчулуг, суурлуг уткуурун күзээр болгай — деп, ол уламчылаан.

Бистиң корр.

Шолбан Кара-оол Владимир Путинге байыр чедирген

Россия Федерациязының Президентизи Владимир Путинниң төрүттүнгөн хүнү-биле Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол байыр чедиреишкинин чоруткан. Ында мындыг одуруглар кирген:

«Хүндүлүг Владимир Владимирович! Тываның хөй националдыг чонунуң мурнундан болгаш бодумнуң өмүнээмден Силерге төрүттүнгөн хүнү-нер-биле байыр чедирерин чөпшээр көрүңер! Россияның чаагай чоруу дээш Силерниң могаг-шылаг чок күш-ажылыңар, албан-хүлээлгеге торлуш чогуңар болгаш чүткүлдүүңер бистиң кижиге бүрүзүңге бедик хамааты туруштуң, ажил-херекке бердинишкынниң, чонунга бараан болурунун болгаш Ада-чурттуң салым-хуузу дээш хуу харысалгалыг болурунун үлегер-чижээ. Ырак-чоок-даа черге, шактың кайы-даа куржаанга, туруп могааныңарда-даа ажилдап-ла чоруур силер.

Ооң көскү чижээ Силерниң бистиң республикага чаңгыс эвес удаа кээп чораныңар, оон түңнелинде казак деңнелинге регионнуң социал-экономикага сайзыралыңа улуг ужуру-дузалыг шийирлерни хүлээп ап келген. Россия Федерациязында эң аныяк, келир чылын Россия-биле демнежилгезиниң 100 чылын демдеглээринге белеткенип турар республикага бодунуң ындыг улуг кичээнгеиң угландырып турар удуртукчу Силер болдуңар. Тывага каш-ла шакты безин эрттиргеш, Силер республиканың ат-алдарын бедидип тур силер.

Силерниң күрүне болгаш политиктиг ажил-чорудулаңарның мергени, бистиң регионга чедирип турар дузаныңар дээш Тываның чурттакчылары Силерни ханы хүндүлээр. Байырлалдың бо хүнүнде, хүндүлүг Владимир Владимирович, быжыг кадыкшылды, аас-кежиин болгаш бүгү-ле эки чүүлдерни, улуг Россияның амгы болгаш келир үези дээш ажил-ижиңерге моон соңгааргы чедишкыннерни сеткилим ханызындан күзедим!

Силерге, ажил-херекчи кижиге, эң эки белек болза, Силерниң салган сорулгаларыңарны чедишкынниң күүседир дээш бистиң кижиге бүрүзүңүң эки ажилдаары болур».

Чагыдылга-2014

Күрүнениң федералдыг унитарлыг бүдүрүлгези «Россияның почтазы» 2014 чылдың бирги чартының чиигелделиг чагыдылганын 2013 чылдың октябрь айның 1 хүнүнден 15 хүнүнге чедир чорудуп турар.

«ШЫН» СОЛУННУҢ ХҮНДҮЛҮГ НОМЧУКЧУЛАРЫ.

«Шын» солунну чиигелделиг чагыдып алыңар. 2014 чылдың бирги чартында чиигелделиг чагыдылганың өртээ:

хуу кижиге — 432 рубль 43 көпеек,
организацияларга — 492 рубль 43 көпеек.

Чиигелделиг чагыдылганың хуусаазы — чүгле чартык ай.

ДАЛАЖЫҢАР! ЧЕТТИГИҢЕР!

Хүшүнү медээлери

Хүндүткелдин демдээ

ТР-ниң Чазак Баштыңы Шолбан Кара-оол Москвага сургакчылап чорааш, РФ-тиң Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелиниң Даргазы Валентина Матвиенко-биле Тываның хөгжүлдизинге хамаарышкан айтырыгларны чугаалашкан. 2014 чылда Тыва биле Россияның демнежилгезиниң болгаш Кызыл хоорайның 100 чыл оюн демдеглээр байырлалдарга В.Матвиенкону Тываның Баштыңы чалаан. «Республикага келир чылын болур улуг байырлалдарга чедип кээрин ол аазаан. Бистиң тыва чонга ол дээрге — хүндүткелдин демдээ-дир» — деп, Шолбан Валерьевич «ВКонтакте»-да арнынга демдеглээн. Ынчанга мурнувуста улуг байырлалдарга эки белеткенир. Кол-ла чүүл — тудуг ажылдарын шалыпкын чорудар, эрги, октаттыг бажыңнарны бузар болгаш республиканың кожуннарынга, суурларынга экономиканың хөгжүлдизиниң туруштарын быжыглап ап, демниг болурунча чаңгыс чер-чурттугларын ол кыйгырган.

Чоннун эрге-ажыктарын камгалаары-биле

Октябрь 3-5 хүннеринде Москва хоорайга эрткен «Чаңгыс демниг Россия» партиясының XIV чыыжына Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол болгаш ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң) даргазы Каң-оол Даваага баштаткан республикадан төлээлер хуралга киришкеш келген. Оон түңнелдериниң дугайында Тываның Баштыңы, партияның Дээди Сөвединиң кежигүнү Шолбан Кара-оол чугаалаан: «Чаңгыс демниг Россия» партиясының ниитилелге салдары улам бедип, чоннун амыдыралының чугула эрге-ажыктарын камгалаар талазы-биле ажылы күштелген. Кол сорулга — соңгукчулар-биле ам-даа сырый харылзажып, кады ажылдаар. Партияның удуртукчузу Дмитрий Медведев социал төлевирлерни эвээжерин күрүнө шуут болдурбас

Дарый доозар

Тудуг болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агыйының федералдыг агентилелиниң киржилгези-биле республикага чуртталга болгаш социал объектилер тудугларын дүргедерин өөренип көрүп турар. Агентилелдин удуртукчузунун ора-лакчызы Борис Мурашов специалистери-биле Тывага кээп, тудугларны кезип көргөн. Олар Чер шимчээшкенинден үрелбес бажыңнар тудар тускай программа-биле Спутник районда тудуп турар 120 квартиралыг чуртталга бажыңыга болгаш уруглар садында база чедип, тудуг организациясының удуртукчузу-биле чугаалашкан.

ТР-ниң Чазаның Бажыңына ТР-ниң Тудуг, Саң-хөө, Экономика яамыларының, Оран-сава ипотеказының чээли агентилелиниң төлээлериниң киржилгези-биле хуралга ТР-ниң Чазаның Даргазының бирги ора-лакчызы Шолбан-оол Иргит

уруглар хөй төрүттүнүп турар болгаш чурттакчы чонунун назы-хары ортумаа-биле 30 хар чедип турар республикага чуртталга тудугларының ажылын дүргедерин чөптүг дээрзин демдеглээн. Бо айтырыгны шийтирлээри-биле бистиң регион янзы-бүрү федералдыг программаларга киржи, чигелделер алыр эргелиг хамаатыларга бажың тудуп алыры-биле ыяшты чиик өртөккө берип турар. Сөөлгү чылдарда бистиң республика чуртталга бажыңнарын кылырының талазы-биле Сибирь федералдыг округта — мурнуку одуругда. Тудуг ажылдарын дүрген доозарында электроэнергия, чылыг, улуг тудуг материалдарын бүдүрер черниң чогу нарын айтырыгларын тургузуп турар.

Амгы үениң негелдези-биле бажың тудар комбинатты тургузар, ынаар инвесторларны хаара тудар дугайында айтырыгны хуралга сайгарып чугаалашкан.

ТР-ниң албан-езузуунун сайтызындан.

ШОЛБАН КАРА-ООЛ:

Тыва Арат Республиканың ССРЭ-ниң составынче киргениниң 69 чылының бүдүүзүнде Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол республиканың солуннарының база БКТРК-ның тус чер филиалының кол редакторларына интервьюну берген. Келир чылын болур юбилейлерге белеткел дугайында айтырыгдан ол эгелээн.

Роман Тас-оол, «Тувинская правда»: Шолбан Валерьевич, юбилейлерни байырлаарыңа чедир хөй-даа эвес үе арткандыр — он ай, а кылыр чүүлдер ам-даа хөй. Шыны-биле чугаалап көрүңерем, республиканың курлавырларын болгаш саң-хөө арга-шинээн хөлүн эрттир үнелепкен эвес силер бе?

Шолбан Кара-оол: Чугааны эгелээринге нарын айтырыг-дыр. Билир силер, бедик сорулгалар чокта, эки чогадыкчы бодап чокта, харын-даа мырыңай, эки ту-

чап-чаазы-биле өскерттипкен. А бис чоонган бис. Татарстанның орулгалары болгаш курлавырлары бистиинден оранчок хөй-ле харын, бир эвес федералдыг төп биске дузалажыр болза, бис база хөйүнү кылып шыдаар бис. Билектеривис берзенипкеш, удатпаанда баш муңгаш ышкаш апарган бис...

Хамык ужур мында, юбилейлиг байырлалдарны эрттирериниң мурнунда үш чыл бурунгаар федералдыг эрге-чагырганың деңнелинге оларны чугаалажып көөрүнүң болгаш бадылаарының хоойлу-дүрүм чуруму бар. 2011 чылдың март ай... Ылап-ла 1914 чылда Россия Урянхай крайны

рий Анатолевич Медведев дилээн бис.

Аңчыларның чугаалажырына алыр болза, кончук-даа олча-омактыг болган бис, чуну президентизи бистиң бажыңнары-биле чөпшээрерин ужуражышкынны түңнел бодунун шыңгыы шийтирерин лээп алган: Россия биле Тываның каттышканының 100 чыл федералдыг деңнелдин байлалы деп хүлээп көргөш, гуур Чарлыкка адын салган. Бээр ол документиниң аңаа төөгүнүң тураскаалдарын кытырынга, оруктарга, юбилей байырлыг хемчеглери эртер тура объектилерин септирер болгаш тударынга чаргыда миллиард 300 миллион рубл алдывыс. Байырлалды кээринге болгаш эрттирер шыдаар шаа-биле дузада Россия Федерациясының федералдыг эрге-чагырганың болгаш субъектилериниң нарынга саналдаан пункттыктыкта бары база кончук. Ол пункт ажылдап турар. Мээлээрге, транспорт сайыды Сим Юрьевич Соколов септирер биске келгеш, шупту Тыва дургаар шөйлүп чоруткан. Чазак — Шагаан-Арыг — Чадаан — Хандагайты орук федералдыг чергелиг боорунга хамаарыш төңчү шийтирерин хүлээп алган. Бо шийтирерин бистиң экономика кавыска ужур-дузазы дика турар оон чугулазын чамдык кичир амга чедир долузу-биле медедилбес-даа болза. Чоорту лип аарлар. М-54 орук черге болгаш, федералдыг бюджет акша-хөреңгизин оон септиреринге болгаш тудуунга үндүрүп деп бодап турарлар. Каш

Андрей Чымба биле Роман Тас-оол.

рамык чорук чокта, субъектиниң баштыңы азы муниципалитеттин баштыңы, суурнун баштыңы дээн ышкаш албан-дужаалдарже сөмөөн-даа ажыы чок деп бодаар мен.

Мындыг байдалдарда меңээ үлгөр — Сергей Күжүгетович Шойгу. Шак ыңдыг таварылгаларда оон мындыг үлгөр чугаазы бар: «Чүнү шыдаар сен — ону кыл, оон соонда чүү-даа болгай аан». Бистиң аравыска чугаалажырга, баштай дээрзинде мындыг бодап база сагъжымга кирген: оон мурнунда кылып турганы ышкаш, юбилейлерни ыңчаар демдеглеп эрттирер бе: эки банкет, хүреш маргылдаазы, аът чарыкы дээн джик...

Роман Тас-оол: Фейерверк...

Шолбан Кара-оол: ... А ол дээрге ыял херек. Оон ыңай чүү ийик? Тере-Хөл, «Алдын-Булак» аалчыларны чедирер — ола-дыр-ла, байырлал эки эрткен. Татарстан бодунун 1000 чылын канчаар эрттиргениниң херечизи мен. Федералдыг бюджеттен акша-хөреңгини кириштирип тургаш, он-он улуг социал объектилерни туткан. Бодунун архитектурлуг омур-хевирин Казань

бодунун хайгааралының адаанга алган деп документ бистиң холу-вуста чок. Чурттуң шупту архивтерин узун болгаш доора дургаар үжөп-чиндип көөрүн төөгүчүлөрдөн дилээн мен. Оларның чоруу чогаан. Ийги Николай хааның холунун үжүүн салган чүгле чаңгыс документ тыттып келген. Ол дээрге Россияның төлээзиниң Урянхай крайда байдал дугайын-

«Чүнү шыдаар сен — ону кыл, оон соонда чүү-даа болгай аан».

да дыңнады болган. Бо крайны Россияның хайгааралының адаанга алыры кончук күзенчиг деп ол база ында бижээн. Чогум-на бо дыңнадыда хаан бодунун холу-биле «Болгап тур мен» деп бижээн. Чаңгыс-ла бо документини үндезин кылгаш, Россия биле Тываның каттышканының 100 чылынга федералдыг деңнелдин байырлалы чергени бээрин, оон уламы-биле өске-даа чүүлдер-биле дузалаарын, оларның аразында — байырлалга белеткелге херек акша-хөреңгини үндүрүп бээрин ыңчангы президент Дмит-

болгаш, бүгү талазы-биле деңнелден амгы үениң автоматтыкты Тываның кол транспорт дугайы болу бээр. А оон үнөзү дугайы: Кызыл — Хандагайты арасында орук участогун септирер 10 миллиард рубльди кирир.

Роман Тас-оол: Бүгү болдум, үзе кириптейн. Федералдыг бюджеттен хөй түңнүг дугайында чугаа үнүп кээрге, чамдык кижилер мынча деп бодап болгай: дөмөй-ле оорлап тар...

Шолбан Кара-оол: Оон шупту чүүлдерге чигинер...

«Тываның чурттакчы бүрүзү ында чүү болуп турарын билир ужурлуг!»

арын-нүүрүндө болгай. Оорлап турар болза, тудуг тас. Юбилейниң программа-езугаар Москвадан чорудуп акша объектилерде херек арында ажыглаттынып турар. Көжээлзэрге, Магистральная ку-мчу. Дөрт дилиндектиг, 11 ки-метр узун дурттуг орук Кызыл-н транспорт өззө апарды. Ол уктал халдып, кылаштап, аңаа тувус-биле дээп болур бис. уктун метр, бордюр бүрүзү акша-дыр. Ынчангаш артык чаны Москвадан кым-даа бис-чорудуп бербес. Ында санап тир болдур ийин. Ынчангаш аалазыннар: бо төлевилелдин чазын оорлап ал болур бе?

Роман Тас-оол: Бордюрлар,

йырлалынга чедир ону тудуп доо-зуптары күзенчиг болбайн аан, ылап-ла ыңдыг болзун дээш бүгү күжүмнү үндүрер мен.

Андрей Чымба, КФУБ «БГТРК»-ның филиалының директору: Шолбан Валерьевич, Кызыл хоорайның тускайлаң ову-хевирин, ооң архитектурлуг аянын чаа тудуглар үрөп кааптары-ның айыылы чок бе? Эрик кыры-ның чаа хевирин, ТГШИ, кадеттер корпусу... Эрги архитектураның хөй талаакчылары Кызыл хоорай бодунуң арнын чидирген деп са-нап турар-дыр.

Шолбан Кара-оол: Эсте-тикага ханы биллиг эвес-даа болзумза, оларның дүвүрелин үлежип турар мен, чүге дээрге,

айтырыгны канчаар тургусканы, саналдаан хемчеглерниң хөй-ниитиниң аңаа хамаарылгазы-биле чүү хире дүгжүп турарын биллип алыры меңзэ кончуг чугу-ла. Бир эвес дүүшпейн турар болза, ол шийтпир эвес, чедимче чок хемчег-дир.

Андрей Чымба: Төнчү чок-ка сайгарып болур, ынчалза-даа түңнел үндүрери берге айтырыг-лар бар болгай...

Шолбан Кара-оол: Дыка шын. Чогум-на ыңдыг таварылга-ларда Тыва Республиканың Баш-тыңы — Чазааның Даргазының албан-дужаалы бар, ооң хүлээл-гези — хүлээп алган шийтпирлер дээш харысалганы бодунга алы-ры.

Кандыг-даа шийтпирни аас-биле аал көжүргөн ышкаш кы-лып каап болур дээниңер-ле шын. Сактыр-дыр силер бе, Ха-йыраканның цемент заводу-биле ыңдыг болду — ол ам биске дыка-ла херек ийик. Ынчан эде тургустунушкун, ажык-чарлыг чорук кидин түлүк турду, хөй эвес кижилерниң таарзынмазы шилилгени кылырынга республи-каның удуртулгазының политик-тиг шийтпирлиг чоруу чедишпейн барган. Ыдыктыг Хайыракан дагга чүү-даа хора чедирбес деп специалистер дыңнадып турган. Чугай дажын казып алыр деп турган ооң чанында тейжигеш завод долу күчүзү-биле 300 чыл ажылдаарынга четчир ийик. А чурттакчы чон ону билбес, завод-ту тударынга удур кижилерниң чүнү-биле-даа бадыккатынмаан куруг кыйгырыглары дыңналып турган. Биске алдын өртектиг цементини Саян артындан муң-муң тоннаны сөөртүп турар-дыр бис. Цементини республикага бүдүрүп, боттарывысты ханды-рып, өскээр садып, акша ажыл-дал ап, бюджетче-даа кирип турган болзувусса. Ам канчаар, болган чүве болган-дыр. Ол-ла дырбааштарга илдигер хөңнүм

индектер... Ол акшадан кижиге ажыл төлевири база берип болгай».

Шолбан Кара-оол: Ийе, ол чүг чугула. Төлевилелди бис-тыва тудуг организациязы андырып турары ышкаш. аңгаш ол акша-хөреңгиниң у улуг кезии республиканың көзүнчө үндүргүлөр бооп, бистиң бюджет органи-яларын акшаландырырыңче турар.

ир кончуг чугула төлевилел эрик кырын чаартыры. Ол дай берген. Ынаар үндүрүп акша база-ла эвээш эвес 1 млрд. 90 муң рубль. Чүге ге ажылдарның хемчээли уг улуг. Ол дээрге чүгле эрик эвес: эрик кырының шы-Азияның төвү архитектурлуг лекс, хоорайның чурттакчы-ның эштир черин дерири. айының чурттакчыларының шөлзөн дыштаныр, амы-нга айыыл чокка эштир ниң дугайында чугаа он-он ар дургузунда чоруп келди. адан ыңай чүү-даа чок. Ол рыгны шийтпирлеп каар бис. ационал парктың ортузунда ге павильон парктың ниити эинге таарышпас-тыр, ооң ор-а садыг-делгелге залын туду-ончуг күзенчиг. Ол зал кыш-ок ажылдаар, амгы үеде сорулгаларга бо-ла ажыглат-бээр «Сүбедей» спорт ком-зинге конкуренцияны тургу-журлуг. Төлевилел бар-даа а, ажыл ам дээрзинде эгеле-аңаа херек акша тыпты бээр. ызылды каастай бээр амгы таарымчалыг чараш бажы-е ТГШИ-ниң эртемденнери ейге чедир көжүп кирер боор идегээр-дир мен. Хоорайның иде «Кызыл» аалчылар бажы-иле Национал театрының ара-а шөлдүң чаартылгазы кидин чоруп турар. Спорт болгаш анылганың улуг төвүн Каа-суурга албан тудар бис. Бо илелди Москва ыяп-ла ак-ндырар. Юбилейлерниң ба-

хоорайның шупту чурттакчылары дег, бистиң найысылалывыска чурттаары таарымчалыындан аң-гыда, ол чараш боорунга база сонургалдыг мен. Мээң уругла-рым, уругларымның ажы-төлү кандыг хоорайга чурттаары ме-ңзэ, кырган-ачай болур ада кижиге, хамаанчок эвес. Кызылга олар чоргаарланырын күзээр мен.

Мээң аныяк коллегаларым мээң дилээм-биле краудсорсинг-ниң интернет-төлевилелин чарлап көргүстү, ол дээрге кайы-бир башкарыкчы шийтпирни белет-кээрде коллективтиг угаан-бодал-ды ажыглаары-дыр. Англи дыл-дан чиге очулдуарга — бөлүк кижилерниң угаанын ажыглаары. Бистиң театрывыстың чанында, мээң бодалым-биле алырга, ни-ти хевирин шоолуг эвес сесерлик кандыг болза эки дээрзин ол интернет-курлавыр дамчыштыр

Ийиги Николай хаанның холунуң үжүүн сал-ган чүгле чаңгыс документ тыптып келген. Ол дээрге Россияның төлээзиниң Урянхай крайда байдал дугайында дыңнады болган. Бо край-ны Россияның хайгааралының адаанга алыры кончуг күзенчиг деп, ол база ында бижээн. Чогум-на бо дыңнадыгда хаан бодунуң холу-биле «Болгап тур мен» деп бижээн.

сайгарып чугаалажырын чарлаар деп турар бис. Ам ында тудуг ажылдары эгелзэн, чаартырынга белеткеп турар, ооң төлевилелин сайгарып көөрүнчө республи-каның шупту чурттакчыларын чалаар-дыр мен. Бо интернет-курлавыр доктаамал ажылдаар дискуссия шөлү боор.

Роман Тас-оол: Кадеттер корпусун тудар черни шилип ал турганының төөгүзү бо идеяже силерни идипкен бе?

Шолбан Кара-оол: Чиге чу-гааладынар. Ол база. Меңзэ ол кол чүүл — кандыг-бир айты-рыгга хөй-ниитиниң хамаарыл-газы, бөдүүн кызылчыларның, республиканың чурттакчылары-ның бодал-сагыжы. Шийтпирде

чогул.

Ынчангаш краудсорсинг дуга-йында чугааже эглип кээлиңер, бо төлевилелдин ийиги талазы ме-ңзэ кончуг чугула. Шийтпирлерни хүлээп алырының ажык-чарлыг чоруун ол хандыраар ужурлуг.

А мен, чижээлзэрге, 1998 чылда парламентиниң баштыңы безин, чүү хире өртек-биле база канчаар Пугачев Тываже кирип келгенин билбес турдум. 1 млрд-тонна курлавырлыг Элегес тывы-жын дүүнү банкир 1 млн. дол-лар, бөгүнгү үнези-биле алырга, 30 миллион рубльден шоолуг-ла хөй эвес акша-биле садып алга-нын чүгле бөгүн биллип алдым. Бодап-даа көрүңер даан, 1 млрд.

Чаагай сеткил акциязы

«Шупту чаңгыс кижиге дег дузалажылы»

дузалажылы»

«Ыраккы Чөөн чүкке шуп-ту чаңгыс кижиге дег дузала-жылы» деп чаагай сеткил дузазын чыырын чарлаан.

Тыва Республиканың хүндү-лүг чурттакчылары! Тыва Рес-публиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) чанында аныяктар парламентизи Ырак-кы Чөөн чүктүң үер-чайыктан, когараан чурттакчыларынга гуманитарлыг дуза чыырының эгелекчизи болган.

Чаагай сеткил дузазын чыы-рынга бүгү талалыг дузаны че-дирерин шуптуңардан дилеп тур бис, чүге дээрге улусту түр көжүргөн черлерде когараан хөй-хөй кижилер ам-даа артпы-шаан, оларның аразында бичии уруглар болгаш кырганнар база бар.

Чылыг идик-хеп, идик аймаа, уруглар хеви, хуу гигиенаның херекселдери, чөргектер, орун-дөжектең ак-чоорганнары, чоорган хаптары, өөреникчилер херекселдери, уруглар аш-чеми, консервалар негеттиниң турар деп, Хабаровск крайның аныяктар парламентизиниң даргазы, Ыраккы Чөөн чүк ра-йоннарга гуманитарлыг дузаны хуваар комиссияның кежигүнү Элеонора Кавшар дыңнаткан. Регионнарның санаторий-эпи-демиология албаннары эрги

идик-хеп аймаан чорударын хо-руп турары хомуданчыг. Ынчан-гаш идик-хеп чаа болур ужу-луг.

Чыгдыгган дузаны респуб-ликаның өмүнээзинден Хаба-ровск крайның Комсомольский районунче гуманитарлыг дуза-ны хуваар талазы-биле комис-сияны дамчыштыр чорудар.

2013 чылдың октябрь 4-түң байдалы-биле чаагай сеткил дузазын хүлээп алыр пунктуга 600 рубль, 18 чылыг идик-хеп кирген. Баштайгы дузаны че-дирген кижилер: Ш.Ш. Байыр-оол, Т.Ш. Даржай, Н.П. Монгуш.

Шупту бир дем болуп ал-гаш, Ыраккы Чөөн чүктүң дуза манап турар чурттакчыларын-га дузалажылыңар. Чуртувус чаңгыс болгай, айыыл-халап база ниити апарган, а дуза ам-даа херек. Соок дүжериниң бетинде шимченгир хөделип, чыгдыгган чаагай сеткил ду-зазын дарый чорудары чугула.

Гуманитарлыг дузаны 2013 чылдың октябрь 3-тен октябрь 14-ке чедир ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң) бажыңында №117,119 кабинеттерге 9 шактан 18 шакка чедир хүлээп алыр. Харылзажыр телефоннар: 3-49-53; 8-923-555-7008, 8-923-265-5050.

Тудугларның темпизи

шакпынчыыр

Тывага чуртталга бажың-нарының болгаш социал объектилерниң тудуунуң темпилерин улгаттыларының аргаларын Россияның Күрту-дуунуң киржилгези-биле Ты-вада дилеп тып турар.

Ону боттандыраары-биле бистиң республикада Тудуг болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агыйының талазы-биле федералдыг агентилелдин удуртукчузунуң оралакчызы Борис Мурашовка удурткан специалистер чедип келген. Аалчылар тудуг шөлдөринге, ооң иштинде чер шимчээшки-нинге алыспас чоруктуң про-граммазын езугаар Спутник микрорайонда туттунуп турар 120 квартиралыг чуртталга бажыңының болгаш уруглар садының тудуунга барып чо-рааннар, керээлиг организа-цияларның удуртукчулары-биле ужурашканнар.

Республиканың Чазаанга Тываның Тудуг, Саң-хөө бол-гаш Экономика яамыларының, чуртталга шөлүн ипотека чээ-лизи-биле садып алырының агентилелиниң төлээлериниң киржилгези-биле чөвүлел ху-рал болган. Төрүттүнүп турар уругларның саны хөй, чоннуң ортумак назыны 30 хар бо-луп турар Тывага чуртталга бажыңнарының тудуунуң тем-пилерин дүргедедири онза чугула айтырыг болур деп, Чазак Даргазының бирги ора-лакчызы Шолбан-оол Иргит демдеглээн. Ону чогумчалыг шийтпирлээри-биле аңгы-аң-

гы аргаларны ажыглап турар, ооң иштинде федералдыг программаларга киржилге, республика Баштыңы Шол-бан Кара-оолдун эгелекчи саналын езугаар чиигелделиг хамаатыларга тудуг ыяжын аажок чиик өртек-биле сада-ры дээн ышкаш чүүлдер ки-рип турар.

Сөөлгү чылдарда Тыва чуртталга бажыңнарын туду-рының темпилериниң талазы-биле Сибирийн федералдыг округунда мурнуку одуругну ээлзэн. Ынчалза-даа хуу ту-дугуларның ачызында эки көргүзүлгөр чедип алдыгган. Түңнелдер оон-даа бедик болуп болур турган, электри четкилеринге коштуулга, тудуг материалдары кылыр улуг-улуг бүдүрүлгелерниң чогу маңаа багай салдарны чедирип турар.

Чөвүлел хурал үезинде дыка хөй айтырыгларны чугаа-лашкан, ооң иштинде амгы үениң бажың тудар комби-надын тударының, инвес-торларны кириштирериниң, бир дөрбелчин метр чуртталга шөлүнүң өртзөн чиигедириниң, амгы үениң тудуг материалда-рын болгаш технологияларын ажыглаарының дугайында ай-тырыглар кирген.

Күртудугнуң удуртукчузу-нуң оралакчызы Борис Мура-шов бо айтырыг талазы-биле практиктиг дузаны чедирери оларның кол келген херээ дээрзин демдеглээн.

Бистиң корр.

ПЕНСИЯ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНЫН

Октябрь 3-те «Шын» солуннун редакциязынга ие капиталының, пенсия хандырылганының база албан пенсия камгаладылганынче дадывырлар талазы-биле ээлчеглиг «Дорт харылзаа» болуп эрткен. Аңаа РФ-тиң Тыва Республикада салбырының даргазының оралакчызы Светлана Дыртык-Караевна Кенден, пенсия тыпсырын, санаарын, төлээрин организаастаар килдистиң удуртукчу специализи Сайлык Чечек-ооловна Байыр-оол, социал төлөлгелер килдизиниң оралакчызы Саяна Эрес-ооловна Бараан, хуу учет килдизиниң оралакчызы Урана Уларовна Ойдунаа, инвестиция салышкынын организаастаар бөлүктүн специализи Оксана Маңнай-ооловна Иргит киришкен.

РФ-те пенсия системазында чаартылгалар болуп турары-биле республиканың чурттагыч чону «Дорт харылзаага» идепкейли-биле киржип, специалистерден харыыларны алган.

Климаа Ондаровна Хомуш-ку, Кызыл хоорай:

— 2012 чылдан эгелеп 3 дугаар бөлүктүн инвалиди мен, оон мурнунда айда чаңгыс катап бээр (ЕДВ) төлөвирин ап турган мен. Күрүмеден чүгле чаңгыс пенсия алыр дээр-дир.

Саяна Бараан:

— Амгы үеде 3-кү бөлүктүн инвалидиниң чиигелдезин ап турар болзуңарза, күрүмеден пенсияга ай санының акша төлөвири айда чаңгыс катап бээр (ЕДВ-ни) каттай төлөп турар. Оон аңгыда айда чаңгыс катап бээр (ЕДВ-ге) немей соцпакет көрдүнгөн. Соц-

пакет азы социал чиигелделер бөлүүн алырда, октябрь 1-ге чедир билдиришкен кириер. Бир эвес оон орнунга акшазын алырда, соцпакеттен ойталаар дугайында билдиришкен кириер. Улаштыр-ла акшазын алыр деп шийтпирлээн болза, билдиришкенни катап-катап кирип турбас.

Калам-оол Дамдынчапович Монгуш, Кызыл хоорай:

— Мээң пенсиямның хемчээли 17.816 рубль, а сентябрь айда 17.628 рубль алдым, оон ылгалы 180 рубль. Пенсионер кижиге каш-даа акша болза үнелиг. Чүге мээң пенсиям кызырлып турарыл?

Сайлык Байыр-оол:

— Чүге ынчача барганын тускай тодараткаш, силерниң бодуңарга харыылап бээр бис. Телефонунар арттырып каар силер бе?

Бапый-оол Борлаевич Ондар, Кызыл хоорай:

— Ийи бүдүн өскүс уругнун азыракчызы мен. Ол уругларымның ие капиталын иелдирзинге чарып каан. Ону канчаар ажыглаар, төнөр хуусаазы кажан? Уругларымның агар санынче шилчидип ап болур бе? Бүдүн өскүс уругларның пенсиязы бо чылын өзер бе?

Саяна Бараан:

— Хоойлу езугаар ийи дугаар уругнун төрүттүнгөн хүнүнден тура, 3 чыл эртерге, ие капиталын ажыглаар эргези дүжүп келир. Ие капиталын ажыглаар билдиришкенни чурттаар оран-сава экижидип алыр база уругларның өөредилгезинге ажыглаар кылдыр бичии уругларның адындан азыракчызы (опекуну) Пенсия фондузунче билдиришкенни кирип болур. Ие капиталының акшазын бичии уругларның агар санынче шилчидери хоойлу-биле көрдүмээн. Ие капиталын сертификат ээлериңиз капиталды ажыглаар эргезин үе-биле кызыгаарлаваан.

Сайлык Байыр-оол:

— Бүдүн өскүс уруглар пенсиязы бо чылын апрель 1-ден өскөн, оон түнү 10174 рубль. Келир чылын 2014 чылда февраль азы апрель айларда өзер.

Билчитмаа Мөнге, Чаа-Хөл кожуун:

— Инвалид оглумнун пенсиязын Кызылга кылдырткан, кири бижидилгези Чаа-Хөлде. Бо үеде ВТЭК-ти эртип алган, пенсияны Чаа-Хөл кожуунче шилчидип ап

болур бе?

Светлана Кенден:

— Хоойлу езугаар пенсияны кири бижидилгезиниң аайы-биле кылыр болгаш пенсиязын оон алыр ужурулуг. Бир эвес пенсияны Кызылдың пенсия фондузунун эргелелинге кылдыртып алгаш, оон кири бижидилгезини Чаа-Хөл кожуунче өскертип алган болзуңарза, чурттап турар азы кири бижиткен чериңерден кылдыртыр дүрүмнүг, ынчача кээрде Чаа-Хөлдүн пенсия фондузунун эргелелинге баргаш, пенсия херээн Чаа-Хөлче кыйгыртыр билдиришкен бижир силер.

Александр Чинчиваа, Сук-лак суур:

— Күрүнениң эвес пенсия фондулары тыттып келген, уругларым кайызынче кирип алырыл деп айтырып турар. Ол фондулар кымга чагыртыр, оларга бүзүрөп болур бе?

Оксана Иргит:

— Пенсияның чыылдалыг кезээн күрүнениң эвес пенсия фондузунче шилчидип алырымга ол акшаларым чиде бээр деп коргуушкуннуг айтырылгар хөйү-биле кээп турар. Келир үедеги күш-ажыл пенсиязының чыылдалыг кезээн кымга бүзүрээрин улус боттары билир. Күрүнениң эвес пенсия фондузунга билдиришкенден аңгыда оон-биле пенсия чыылдазының камгалалының керээзин чарып алыр. РФ-тиң Пенсия фондузу пенсиязының чыылдалыг кезээн хуу башкарыкчы компания азы күрүнениң эвес Пенсия фондузунче шилчидер бетинде онза кичээнгеилг болурун сүмелеп турар. Ат, таңма салган документилер-биле эки таныжар, хоолгазын албан бодунга арттырып алыр. Тывада «Электроэнергия» күрүнениң эвес Пенсия фондузу бистиң Пенсия фондузу-биле керээ чарып алган чаңгыс фонд болуп турар.

Марьяна Валерьевна Сагаачы, Кызыл хоорай:

— Пенсияның чыылдалыг кезээ, билдиришкен биживээн болза, каяа артып каарыл?

Оксана Иргит:

— Билдиришкен биживээн болза, күрүнениң «Внешэкономбанк» башкарыкчы компаниязынга чыылдалыг кезээ чыгып мөөңгелер.

Маргарита Билчин-ооловна Кечил-оол, Чаа-Хөл кожуун, Ак-Туруг суур:

— Ие капиталы 2014 чылдан эгелеп Тываның бюджетинге хамааржыр дээр шын бе?

Саяна Бараан:

— Ие капиталының төлөвири 256 дугаар федералдыг хоойлу езугаар федералдыг бюджеттен чоруп турар, мында өскерилгелер чок.

Людмила Уйнушкаевна Монгуш, Кызыл:

— 2011 чылга чедир бир өөредилге черинге ажылдап турган мен. Даргалары солчу бээрге, ажылдавайн барган мен. Ажылчын стажым санаттарыымга, 24 чыл 5 ай дээн. Пенсия назыны чеде бээрге, мээң ол стажым санап бээр бе? Ам хуу бүдүрүл-

геде ажылдап турар мен.

Сайлык Байыр-оол:

— 1966 чылда төрүттүнгөн болзуңарза, силерниң пенсияңарны чаа пенсия дүрүмү-биле санаар. 2011 чылга чедир ажылдап турган болгаш бадыктаттыңан чылдарыңарны өөренип көөр бис. Силерниң пенсияңарның түнүн санаарда, нийти ажыл стажын, шалыңын, Пенсия фондузунче шилчиткен дады-вырларны барымдаалап тургаш, чаа дүрүм езугаар санаар.

Светлана Кенден:

— 2016 чылда пенсияже үнер болганыңарда, массалыг информация чепсектеринден пенсия системазын сайзырадыр талазы-биле чаартылгалар чоруттунуп турарын дыңнаан боор силер. 2015 чылда пенсия санаарының чаа хоойлулары үнүп, дүрүмү өскерли берип болур. Ынчангаш массалыг информация чепсектеринден пенсия системазының чаартылгаларын сонугап көрүп, билип ап турар болзуңарза эки. Пенсияның хемчээли кижиниң ажылдаан стажындан болгаш кириген дадывырларындан кол хамааржыр.

Чечек Хертек, Бай-Тайга кожуун:

— Уруглар садынче чоруп турар назылыг уруглуг мен, ие капиталын садикке турар өртөөн төлээринге ажыглап болур бе?

Саяна Бараан:

— Ие капиталын уругнун төрүттүнгенинден азы азырап алган хүнүнден бээр үш чыл эртерге, хоойлуда көргөни-биле үш угланышкынче ажыглап болур. Оларның бирээзи ажы-төлүнүң өөредилге төлөвиринге ажыглаар, бичии уругнун садикте турар өртөөнүн төлөвиринче база кирип болур.

Аэлита Сарыглар, Би-Хем кожуун, Өөк суур:

— Ие капиталының 280 муңун тускай сорулгалыг чээли алгаш, бажың тудуп алган бис, оон артыын бажыңның иштики септелгезинче ажыглап болур бе?

Саяна Бараан:

— Ие капиталының артып калган акшазын хоойлуда көрдүнгөн угланышкыннарже ажыглаар. Оон ишинде садып алган бажыңының чурттаар шөлүн улгаттыр тудуп алырынга (реконструкцияга) ажыглап болур. Бажыңның иштики септелгезинче ону ажыглап болбас.

Алдар Кенден-Доржу, Сүт-Хөл кожуун:

Кады акшаландырышкын программазының үези төнүп турар, ону узадып болур бе?

Урана Ойдунаа:

— Хоойлу езугаар октябрь 1-ге чедир билдиришкеннерни хүлээп ап турган бис. Билдиришкен кириген хамаатылар 10 чыл ишинде аңаа киржир. Федералдыг хоойлу-биле Программаны узадырын чөпшээрертер болза, ынчан болур.

Светлана Кенден:

— Амгы үеде Програмага киржир байдалдарны хөй ортук шалыңыг, ажылдавайн-даа турар кижилерге деңгеп каан.

Программаны узадыр-узатпазының дугайында айтырып аныгында сайгартынып турар. Бир эвес узадыптар болза, аңаа киржир негелделерни эде көөр, адресстиг апаар дугайында чүглө саналдар кирип турар. Узадырпазы узатпазы ам дээррезинде билдинмес, дорт шийтпир хүлээп алдынмаан.

Айлана Куулар, Барың Хемчик кожуун, Эрги-Барың суур:

— Уруум 3 хар четпээн-да болза, ие капиталындан 50 муң рубльди ап турар дээр, ол шын бе?

Саяна Бараан:

— Урууңар 3 хар четпээн-да чүглө ипотека төлөлгезинге ие капиталының акшазын хоойлу езугаар ажыглап болур силер. 50 муң рубль берип турар дээр чүве шынга дүүшпес, ынчан чурум көрдүмээн.

Любовь Александровна Ховалыг, Кызыл хоорай:

— Мен 2010 чылда пенсия үнгөн мен. Ийи уруумнун чүглө чаңгызының төрөөн херечилел дужаап турган мен. Улуг уруу аңгы өг-бүлелиг, фамилиязы өскерли берген дээш дужаадып турган мен, ынчача кээрде мен ону эде санап берип болур бе?

Сайлык Байыр-оол:

— Силер 2010 чылда пенсияже үнүп туруңарда, ийи уругларыңарның төрөөн херечилел бирээзин бербейн барган оон ынчача кээрде силер ол хемчээлди тудуп алгаш, чурттап турар чериңерниң аайы-биле Пенсия фондузунга чеде бээринеңиз пенсия херээн өөренип көртө эде санаашкын кылдыртып болур-болбазын специалистер силерге харыыны бээр. Силерниң документилериңер, стажыңар көрбейн, силерге дорт харыыны берип шыдаас мен. Бир эвес силер ажылдап турар үелериңерде ажы-төлүңер төрүттүңүп келген болза, ол үеде эде санаашкын болдунмайн баар, а бир эвес ажыл чок турган болзуңарза уругларыңарны азырап турган дээш, 1 хар 6 айлыыңа чедир азырап турганы дээш, эде санаашкынны кылып бээр.

Аржаана Хомуш, Хөл кожуун:

— Мен 2008 чылда баштай уруумну, 2009 чылда 2 дугаа уруумну божаан мен. 2-ги уруу 2 хонгаш чок болган. 2012 чылда 3-кү уруум төрүттүнгөн. Пенсия фондузунга 2-ги урууңарга кылдыртыр турган силер дээш, надып каан, ие капиталын алыр эргем бар бе?

Саяна Бараан:

— Ийе, сертификат алыр эргем бар. Сертификат алырда хоойлуда көрдүнгөн шупту документилерни чыып алгаш, Пенсия фондузунга чеде бээр силер. Ол дээрге, уругларыңарны төрүттүнгөн херечилелдер силерниң паспортуңар, СНИЛС-зиңер, чок апарган урууңарны «кара» херечилелин база алыр силер. Чүге дизе 2008 чылда төрүттүнгөн урууңарны төрүттүнгөн хүнүнден тура-

Светлана Дыртык-Караевна КЕНДЕН

Саяна Эрес-ооловна БАРААН

Сайлык Чечек-ооловна БАЙЫР-ООЛ

КАМГАЛАЛЫ

эрткен соонда ие капиталын
ганышкынче ажылгаарын
лу езугаар чөлшээрээн.
аварылгада 3 чыл эрткен,
нгах ол акшаны 3 угла-
шкынның кайы-бирээзинге
лап болур силер.

Юдмила Эзир-ооловна
Кызыл кожуун, Кур-Чер

Мен 5 ажы-төлдүг мен.
ажыл стажым 21 чыл, ам
агы чок мен. Ажыл чок-
мурнундан пенсияже үнер
бар бе?

Сайлык Байыр-оол:

Ажыл чоктар албанының
ундан эрте үнүп болур,
ла-даа негелделер езугаар
ты кижжи ажыл чоктар уче-
туруп алган турар ужурлуг,
дап турган организацияңар
калган болза, азы ээлеп
албан-дужаалыңар кыл-
дага таварышкан болза,
2 чыл мурнай пенсияже
болур. База бир кол негел-
ажыл стажы Тывада Соңгу
деңнеп каан кожууннар-
га, Соңгу чүктүң кожуун-
га (Мөңгүн-Тайга, Тожу,
Хөл) — 15 чыл негеттинер.
агы чугаалаарга, бистиң
а херээжен кижжи 48 хар-
а, эр кижжи 53 харлыында
же үнүп болур. Ынчангаш
чоктар албанының мур-
а эрте пенсиялап үнерде,
негелделер күүсеттинип
болза, пенсия назынындан
эрте үнүп болур.

Тырыг: Мен мооң мур-
пенсия акшамга немей
кыл хоочуну дээш акша ап
мен. Бо чылын 3 дугаар
гүң инвалидиниң пенсия-
эгелей берген мен, а мээң
а-ажыл хоочуну дээш ап
акшамны төлээри соксай
чүге?

Ана Бараан:

Силер күш-ажыл хоочуну
социал камгалал органын-
тка турган болганыңарда,
оонда ВТЭК-ке инвалид
дугайында шынзыдылга
сооңарда, Пенсия фон-
а инвалид деп бадыйткал
кээрге, специалистер ол
лелгениң кайызын шилип
силерге сүмелээр. Олар-
ийи-бирээзин шилип алыр
силер. Ол ийи чиигелде-
ээр чурум езугаар силер
арга кайызы ажыктыын
алыр силер. Тодаргай-
а, бо таварылгада инвалид
ы дээш чиигелде силерге
ыг болуп турар-дыр.

Светлана Кенден:

Бир эвес хамааты кижжи
стан хөй чиигелде алыр
болза, ол кижиниң кү-
иле чүгле чаңгызын төлеп
ынчангаш төлевирниң хөй
лдин, ажыктыын шилип

Оксана Ховалыг, Кызыл

ажындан инвалид уругну
турган дээш ада-иезинге
ри кайы хирел?

Сайлык Байыр-оол:

ажындан инвалид ажы-
ажаалдазының хемчээли

Надежда Герман «Дорт харылзаага» боду келгеш, айтырыын салган.

2013 чылдың январь 1-ден РФ-
тин Президентизиниң чарлыын
езугаар 1 дугаар бөлүктүң база
чажындан инвалид уругларны
ажаап-тежээп турар кижжилерге
(ада-иезинге, азыракчыларын-
га — опекунарга) Тывада Соңгу
чүкке деңнеп каан кожууннарда
7700 рубль, Соңгу чүктүң ко-
жууннарында (Мөңгүн-Тайга,
Тожу, Кунгуртук) — хемчээли
8250 рубль. Ону кылдыртырда,
ада-иези, ажаап турар кижжи
ажыл чок болур ужурлуг, олар
пенсия, пособие дээш, өске-даа
орулгазы чок болур, ону шын-
зылга-биле бадыйткаар. Ынчап
кээрге кырган ада-иезинге база
ол болдунмас, чүге дизе оларның
амыдырап-чурттаарына пенсия-
зы бар. Компенсация төлевири
дээрге инвалид кижиге төлевир
эвес, а ону ажаап-тежээп турар
кижиге төлевир-дир. Бир эвес
ада-иезинден (опекуннарында)
өске кижилер азырап турар
болза, ооң хемчээли 1680 рубль.

1-ги бөлүктүң болгаш ча-
жындан инвалид 18 харга чедир
уругларның пенсиязының хем-
чээли Соңгу чүкке деңнеп каан
кожууннарда (МКС) 12406 рубль,
Соңгу чүктүң кожууннарына
(РКС) 13292 рубль. Ооң кырын-
да ай санының төлевир акшазы
(ЕДВ) 1992 рубль. Ай санының
төлевир акшазы чылда чаңгыс
катап апрель 1-де өзүп турар.

Роза Хертек, Бай-Тайга,
Тээли суур:

— Мээң авам 90 харлыг,
пенсиязының хемчээли эвээш,
13 муң рубль ап турар, ону шын
санаан бе?

Светлана Кенден:

— 80 хардан өрү назылыг
кижилерниң пенсиязының бааза-
лыг кезээ өске пенсионерлерге
бодарга бедик. Тывада Соңгу
чүкке деңнештирген черлерде
10108 рубль, Соңгу чүк (Тожу,
Мөңгүн-Тайга, Тере-Хөл) ко-
жууннарында чурттап турар 80
хардан өрү назылыг кижилерниң
пенсиязының баазалыг кезээ
10839 рубль, азы ийи катап хөй
болуп турар. А нити пенсиязы-
ның хемчээли ол кижиниң ажыл-
дап чораан байдалдарындан,
акша-шалыңының хемчээлинден,
стажындан хамааржыр.

Галина Ажиевна Кыргыз,

Чаа-Хөл кожуун, Чааты суур:

— Мен 2-ги бөлүктүң инвалиди
мен, пенсиямны көвүдедир дээш
2012 чылда 12 муң рубльди немей
төлеп каан мен. Мээң пенсиямга
ол акшам кажан немей, ийи
катап көвүдей бээр ирги?

Урана Ойдууа:

— 2012 чылда немелде 12
муң рубльди төлеп алган бол-
зуңарза, 12 муң рубльди күрүне
немеп берген. Ооң төлевири
360 дугаар ФХ езугаар чүгле
пенсия назыны четкен кижилер-
ге чорудар. А инвалид болганы
дээш күш-ажыл пенсиязының
алыкчызы чүгле пенсиялаар на-
зы-хары (Тывада 50-55) чедерге
төлөлгезин кылыр.

Анфиса Калдар-ооловна
Норбу, Тожу кожуун:

— Мээң ажылчын стажым 35
чыл, ол хирезинде пенсиямның
хемчээли 6 муң рубль. Кижжи
бүрүзүнүң акшазының хемчээли
аңгы, күрүнеге чеже-даа хөй
чылдар дургузунда ажылдаарга,
эвээш шалыңың хамаатыларның
пенсиязы чүге эң кудуку хем-
чээлдиг болурул? Бо талазы-би-
ле пенсия системазынга чоокку
үеде чаартылгалар болур бе?
Чүге чөптүг чорук чок чүвөл?

Светлана Кенден:

— Пенсияның хемчээли чүгле
стажындан эвес, шалыңындан
база хамааржыр. 2002 чыл-
дан эгелеп Пенсия фондузунче
кирип турган дадывырларын
кол барымдаалап турар. Стажы
хөй-даа болза, ап турган акша-
шалыңы эвээш болза, пенсиязы
база аңаа дүүшкөк болур.

Валентина Ооржак, Каа-Хөл
Хем кожуун:

— 2014 чылда пенсияже үнер
мен, ол үеде пенсия саналдазы
чаа дүрүмнерге санаттынар бе,
документилерни кажан дужаар
мен?

Сайлык Байыр-оол:

— 2014 чылда пенсиялаар
хамаатыларның пенсияже үнер
дүрүмү өскерилбес, чүге дизе
чаа дүрүм-биле 2015 чылдың ян-
варь 1-ден эгелеп күштүг болуп
кирер. Пенсиязын тодарадып
үндүрерде, күш-ажыл стажы,
2002 чылга чедир шалыңының
хемчээли база дадывырлары эң
кол болур. Күш-ажыл дептерин-
де кири бижилгелери часты-

рыг чок, таңма салдынганын, ду-
жаалдарның ай, хүнү шын, дүгжүп
турарын чугулалап хынаар. Чурт-
тап турар чериниң аайы-биле,
бергедээшкinner турбазы-биле
даңзыда кирген документилерни
1 чыл бурунгаар Пенсия фонду-
зунда пенсия эргелерин хынаар
килдике дужаар. Шалыңы 2
аңгы хевирге санаар, 2000-2001
чылдың бооп болур азы болза,
5 чылдың үзүктелишкinner чок
шалыңын барымдаалаар. Шупту
ажы-төлүнүң херечилелдерин,
эртем-билиг дугайында дипло-
мун, эр кижжи — шериг биледин
хынаттырып алыры чугула.

Надежда Петровна Герман,
Кызыл хоорай:

— Мен пенсионер мен. Мээң
дыңнааным-биле, Тожу кожуун-
че сургакчылаашкinner үези дээш
Пенсия фондузу немелде акша
төлеп турар дээр. Ажылдап тур-
ган организациямдан шынзылга,
дужаал айтырып чеде бээрим-
ге, архивке ону чүгле 5 чыл
дургузунда шыгжаар бис дээш
херекке албаан. Бо талазы-биле
кандыг-бир шийтпир үндүрүп
болур силер бе?

Ийи дугаар айтырым: Мээң
оглум амгы үеде Тывадан дашкаар
өске хоорайда чурттап турар. Пенсия
фондузундан ооң билдириш-
кини-биле пенсиязының чылда
кезээ күрүнени эвес пенсия
фондузунче шилчткенин дың-
наткан. Оглум боду билдириш-
кин биживээн, азы боду чайгаар
шилчий бээр бе?

Сайлык Байыр-оол:

— Силерниң Соңгу чүкке хамаа-
рышкан кожууннарже үнүүшкinner
үезинде федералдыг хоойлу
езугаар төлеп бээр. Сургакчылап
турган үеңерни бадыйткаар доку-
ментилер албан херек. Бир эвес
ол документилер чок болза, си-
лерниң хуу херээңерни көдүргөш,
өөренип көрүп болур, чүге дизе
херекти шыгжаарының хуусаазы
улуг. Бис бодувустуң талавыс-
тан силерниң ажылдап турган
организацияңардан айтырыг
тургузуп, документилериниң
айтырып көөр бис.

Светлана Кенден:

— Силерниң ажылдап турган
чылдарыңарның байдалдарын
өөренип көргөш, сургакчылап
турган дугайында дужаалдарны

«Дорт харылзаа»

архивтен дилеп, дузалажырын
кызыдар бис.

Ийиги айтырыңарга хамаа-
рыштыр:

— Күрүнени эвес Пенсия
фондузунче чүгле силерниң оглу-
ңарның билдиришкinner-биле
шилчидер. Бо айтырыгны шийт-
пирлээри-биле чурттап турар че-
риниң аайы-биле билдиришкinner
бижип каар болза эки. Бир эвес
өске хоорайда чурттап турар
болза, РФ-тиң девискээринде
Пенсия фондузунуң кайы-даа
эргелелдерин таварыштыр ол
керээни күш чок кылып болур.

Билдинмес айтырыглар бар
болза, РФ-тиң ТР-де салбы-
рының 9-60-60 дугаарлыг «изиг
шугум» телефонунче долгап
болур силер.

Шончалай ХОВАЛЫГ
белеткээн.

Чуруктарны Михаил НОРБУ
тырттырган.

«Дорт харылзааның» улан-
чызын солунуң дараазында
үндүрүлгезинде номчуур
силер.

Оксана Маңнай-ооловна
ИРГИТ

Урана Уларовна
ОЙДУПАА

ШОЛБАН КАРА-ООЛ: «Тываның чурттакчы бүрүзү ында чүү болуп турарын билир уjurлуг!»

(Уланчызы. Эгези 2, 3-кү арында).

тонна тергийн шынарлыг коксталган хөмүр-дашты аңаа барык-ла халас бериптер деп чүвени. Миллиард тоннаны бөгүнгү өрткө 4 муң рубльге көвүдедипкеш, 4 трлн. рубльди алыр бис — бо тывыштың херек кырында өрткө ол хире-дир. Ындыг чүүлдерни чүү деп адаарыл?

Ынчангаш бээр кандыг-бир өнчүлүг кирип турарлар-биле хөй-ниитиге билдингир, ажык болгаш чөптүг харылзааларны тургузары — бистиң мурнувуста кончуг чугула сорулга. Тыва инвестициялар хаара тудар апаарыңа сонугалдыг бис. Ажылчын олуттарны хөйү-биле тургузарыңа сонугалдыг бис. Ынчалза-даа ол айтырыгларны кабинеттерге ажыт-чажыт шиитпирлөөс уjurлуг. Инвесторлар-биле хөйге билдингир дугуржулгаларны болгаш керээлерни чарары эргежок чугула, аңаа оларның хүлээлгелерин баштайгы пунктуларга бижир, хамыктың мурнунда дараазында хүлээлгелерни: инвестор бодунуң агар саннарын оффшорларга чажыра эрге чок, инвестор Тыва Республикага үндүрүп төлээр, инвестор бистиң девискээриниң күш-ажыл курлавырларын хөйү-биле ажылгаар уjurлуг.

Краудсорсингнин херек ужуру: Тывада чүү болуп турарын оң чурттакчы бүрүзү билер, оң бодунуң эрге-ажыктарыңа хамаарылгалыг шиитпирлерге хамаарыштыр бодунуң бодалдарын илередир, оң-биле оларның шынарыңа салдарлыг боор. Ынчан, Роман Всеволодович, хөйү берген тудум оорлаары дам баар деп силерниң чугаалааныңар каразышкыннарың үндезини чиде бээр.

Роман Тас-оол: Ынчаарга, Шолбан Валерьевич, хүн бүрүнүң өске талазын көрээлиңер. Кыш думчукка дээй берди. Хову-Аксының соонда Кызылда база ону айылызынып манап турар. Хову-Аксы-биле холбаштыр мээң эскергеним бир чүүл бар. 1996 чылда, бир звес утпаан болзумза, ЧЭТ-ке озал-ондак болган соонда Кызыл ийи ай доңуп турду. Мени кайгаткан чүүл: ол озал-ондак дугайында, сактып оарымга, федералдыг чаңгыс-даа солун биживзэн, телеканал көргүспзэн. Хову-Аксыга озал-ондак дугайында чүгле чалгаа кижилер аас ашпаан. Интернетте чүү болуп турар-дыр? Ылгалы чүл? Ельцин үезинде, доңуп турар Кызыл чокта-ла, Москваның МИЧ-ге темалар четчир турганы ол бе? Ол бүгүге интернет буруулуг бе? Озал-ондактың уржуктарын чайладып турганы силерге удур кижилерге чылдак болганы ол бе?

Шолбан Кара-оол: Россияның МИЧ-ге Хову-Аксы каш айлар дургузунда кол информастыг чылдак болу бергениниң чылдагааннарының дугайында айтырыга харыи дилээр сагымга шоолуг-ла кирбзэн.

Чоокта чаа бир дүжүмет-биле чугаалаштым. Новосибирскиниң кудумчуларының бирээзинге турган бис, Хову-Аксының темазын сайгардыбыс. Маргыжып-маргыжып, адак соонда бодандырып-тым: кыш дургузунда Новосибирск

хоорайда чеже коммунал озал-ондак бооп турарын айтырдым. Ол ажык-биле билинди: ылап-ла хөй бооп турар деп. Ынчалза-даа бисте хемчээли аңгы диди. Озал-ондак болганындан бир, ийи бажың чылыдылга чок артар, бүдүн район азы бүгү Новосибирск — ыңдыг чүве болбаан. Ындыг-дыр, санаалы дидим. Дужувуста 10 каът бажың, 10 подъездилги, подъезд бүрүзүндө 120 кижилер. Шупту 1200 кижилер. Силерниңге чаңгыс бажыңда чылыдылга системазында үрелиишкын болурга, Хову-Аксында когараан кижилерден хөй кижилер озал-ондактыг байдалга таварышкан-дыр. Мындыг таварышгаларда чурттакчыларга кандыг дузаны чедирип турар силер деп улаштыр айтырдым. Кандыг-даа дуза чедирбзэн болган. Озал-ондактың неделя, хөй-ле диде, ийи неделя дургузунда чайладып турар бис дээр болду. Кандыг дуза херек боор? Аыш-чем, чурттаар чер, электроэнергияны хөлүн эрттир хөйү чарыгданын акша-биле дуглап берип турары, одаар ыяш, демир суугулар болгаш уругларның лагерлерге дыштанылгазы дээш Хову-Аксының чурттакчыларыңа дузавысты болгаш ам-даа дузалап турарывысты чугаалап бээримге, кайгаанындан кижиниң арны безин өскерли берген.

Ажык-биле чугаалаар болза, Хову-Аксында ЧЭТ-ке озал-ондак бооп болурун билип турган бис. Федералдыг тускай сорулгалыг программалар, девискээрлер сайзырадырының яамызы, Россияның Энергетика яамызы дээш, аңгы-аңгы дөстөрдөн акша-хөреңгини тып алырын элзэн каш чылдар дургузунда оралдажып келдиз. Кандыг-даа кордал чок, биске акша бербези билдине бээрге, сөөлгү хемчегни алган бис — чаа одалга черин тудары-биле 300 миллион рубльди Россияның көдээ ажыл-агый банкызындан чээп алдыбыс. Оң дугайында эң-не сөөлгү хемчег деп чугаалап тур мен, чээлини чүгле эгидер звес, а хууларын база төлээр апаар болгай. А ол хөй чарыгдалдар чокта-ла бистиң бюджетивиске чылдың-на акша-төгерики чедишпес болгай. База катап каттаптар-дыр мен, Хову-Аксының чүс-чүс чурттакчыларының айыыл чок чоруу дээш ол чүүлду кылыр уjurга таварыштыбыс.

Бир талазында, мээң ханы билип алганым-биле, ол уjurдүрүм чок чорук-тур. Кадыкты хайындырып, комбинат биле ЧЭТ-ти Совет Эвилели туткан, оң эргелериниң болгаш харыи-салгаларының салгакчызы Россия. Чүге ону республика көңүс чааскаан чүктээр уjurлугул?

Чээлиден аңгыда 500 миллион рубльди Хову-Аксының чылыг төвүнче кириген бис. Херек болза, чурттакчы бүрүзүңге хамаарыштыр санап үндүрүп кээп болур: төпчүткен чылыг-биле мында 1300 кижини хандырып турар. Хамык ажыл чаа одалга черин болгаш чылыг дамчыдар шугумну тудары-биле кызыгаарлаттынмас. Квартира бүрүзүнче чылыгы кириер, батареяларны, каъттар аразында суг хоолай-

ларын тургузар апаар болгай. Ажылдың хемчээли дыка улуг. Шимченгир звес, озал-ондактың уржуктарын чайладырын хынавайн турар деп мени буруудатканын дыңнааш, байдалды эки билбес кижилер чугаалаан деп билер мен. Азы шуут билбес. Херек кырында Хову-Аксың эргежок чугула шупту курлавырларны чоруткан бис. Мээң ора-лакчыларым Виталий Бартына-Сады биле Шолбан-оол Иргит, республиканың Чылыг-энергетика яамызының удуртулгазы ында чурттап турар деп болур. Мындыг хевирниң ажылдарыңа дериниң чаңгыс звес пуд дузун төккен бистиң хоочунувус Аркадий Прокопьевич Поручникти аңаа мээң төлээм, эксперт боорун дилзэн мен. 80 харлыг-даа болза, Аркадий Прокопьевич ынаар хүннүң-не барып турар. Ол дээш хоочунга улуу-биле өөрүп четтирдим. Ынчангаш келир кыжын Хову-Аксының чурттакчылары доңмас. Дыка далашпаңар, шупту чүүлду арыг сеткилицерден эки кылыңар деп тудужулар болгаш монтажниктерден үргүлчү дилеп турдум.

Бо айтырыгны шиитпирлеп тура, келир үени бодап, хамык чүүлду кылган бис. Одалга чериниң күчүзү 19 мегаватт. Ол ам-даа эвээш. Эрги ЧЭТ-ти бис республика бюджетинден чылдың-на 70 миллион рубльге немей акшаландырып турдувус. Оран-бажыңның ээлериниң төлөвирин санавакса, ол хире. Ам чылыгның өрткө чиик боор, чылыг ажылгаар хереклекчилерниң саны база хөй боор. Тыптып кээп болур ондактыг таварылгаларда чылыг төвүнүң күчүзүн улгаттырып болур арганы тургузарын төлөвилекчилерден дилзэн бис. Теплотроннарны немей тургустувус — ол дээр-ге бичин суугулар-дыр, одалга чери ажылдавайн баар болза, олар чылыда бээр. Ынчангаш чаа одалга чери — чаа технологияларны ажылгааны-дыр. Президентиниң төлээзи, губернаторлап чораан үезинде хөйү көргөн Виктор Александрович Толоконский маңаа чорааш, бо суурнуң келир үеде хөгжүлдезинге дузалыг одалга черин тудуп, он-он чыл бурунгаар көрүп турар-дыр силер деп анаа звес чугаалаан болдур ийин.

Ийе, Хову-Аксын чылыг-биле хандыраарының айтырыын олче чоокку 20 чылда катап эглип келбес кылдыр шиитпирлээр кызып турар бис. Ону өске черге база ынчаар кылган бис. Хайыракан суурну шак-ла ыңдыг схемалыг чылыг хандырылгазынче 2011 чылда долузу-биле шилчиттис. Эрги дериг-херекселди курлавырга тургускаш, модульдуг үш суугуларны саткан, олар ам суурнуң социал объектилерин чылыг-биле хандырып турар. Оң түңнелинде хөмүр-даш чарыгдалы эвээжзэн болгаш чылыг-биле хандырылга бүзүрелдиг апарган. Бир модуль ажылгалдан үне бээр болза, өске модульду ажылдадыптар. Оожургаары ам-даа элек. Ак-Довурак база бар болгай, ында

байдал база эрткен чылын Хову-Аксында дег. Аңаа үндүрер акша-выс чок. Бурган-на өршээзин. Айтырыгны шиитпирлээр херек.

Роман Тас-оол: Абаканга Путинниң эрттиргени Күрүне чөвүлелиниң хуралыңа федералдыг програмmanı тургузарының эргежок чугулазының дугайында айтырыгны көдүрүп, оң акша-хөреңгизи-биле Хову-Аксы болгаш Ак-Довурак ышкаш чуртталга черлериниң чылыг-биле хандырылгазын шиитпирлээрин саналдаан силер. Оларны монохоорайлар деп база адаар. Оларны совет үеде туткан. Ындыг хоорайларны кол улуг бүдүрүлгелер тургузуп турган, олар сандарап дүшкен, чылыг ажыл-агыйын муниципалдыг эрге-чагыргага чүдүрүп каарга, ууп шыдавастыр. Силерниң саналыңарны канчаар хүлээп алган ирги?

Шолбан Кара-оол: Далаш харыи бээр хөңнүм чогул. Айтырыгны салган болганда, аңаа оваарымчалыг харыилайын: Россияның Энергетика яамызының коллегиязыңа саналды сайгарып көргөн, ону канчаар шиитпирлээрин яамыда амгы үеде өөренип көрүп турар.

Роман Тас-оол: Сөөлгү айтырыг, Шолбан Валерьевич, Хову-Аксы улуг саң-хөө чарыгдалдарын, күш-ажыл курлавырларын бодунче хаара туткан. Кызыл кандыгыл? Хоорай сандаргай апарбаан бе? Көөрүмге, хоорайны дөгөрезин база катап касканнап каапкан-дыр. Чылыг четкизин солуп турар.

Шолбан Кара-оол: Комсомольская кудумчу дээр болзуңарза база бир чаа база бир «юбилейлиг» объект — бичин уруглар аарыгларының профилактика төвүн ажылгалга кирип турары ол-дур. Аңаа чаа чылыг шугумун ИХЯ чанында чылыг өйлээр белдирден кожуп турарывыс ол. Чылыг четкилериниң септелгезиниң дугайында болза, Кызыл хоорайның май айда бадылаан планы 100 хуу күүсеттинген деп чугаалаайн. Чоокта чаа Кызылдың ЧЭТ коллективи-биле ужураштым, кижилерниң тура-соруу кончуг бедик, ажыл-ишчи ышкаш кылдыр мээң көзүлдү. Оларның шудургу ажылындан шупту чүве хамааржыр деп идгелимни база катап илереттим. Дериг-херексел шагда-ла шуут эргилзэн, байдал дүвүренчиг апаарга, чүгле кижилерге идгээрден өске чүве чок. Хоорайның чылыг-биле хандырылгазы оларның ачызында үзүктөлбейн турар, кижилер бүзүрелдиг ажылдаар, кыш эки эртер боор деп идгеп турар бис. Аңаа мээң ынаныжым бар.

Роман Тас-оол: Ындыг-ла болзун дээш столду соктап каалы. Ол база ыяш-ла ышкаш-тыр.

Шолбан Кара-оол: Ол шындыр (столду салаазы-биле соктаар). Бүдүүлүк звес кижилер мен, дузалыг-даа боор чадавакс.

Роман ТАС-ООЛ Сөзүн бижзэн. Шаңгыр-оол МОН-ГУШ орус дылдан очулдурган.

ШЫ

Национал политика стратегиязы

2012 чылдың

кабрь 19-та

Президентизи

Владимир Путинниң

Чарык

биле 2025 чылга

чеде күүседир

кылган

аажылдап

башкы бадылааны

стратегиязы

Россияның

культура

нарының

культура

болгаш дылдарын

галаарынче

база сай

радырынче,

нацио

болгаш

национал

аразының

быжыг

бың чоруун

бол

чөпшээр

режилгез

немей

хандыра

уланган.

Президе

ниң салган

сорулга

рын болгаш

Чазак

айтышкыннарын

и

седири-биле

хемч

лерниң

планын

ажы

дап кылган.

Националдар

аразы

харылзааларының

айты

лары

чурттакчыларын

саны дыка

хөй звес

болза,

100 ажыг

на

налдарның

болгаш

чон

ның,

шажын-чүдүлгелер

төлээлери

чурттап

Тывага

улуг уjur-

дун

республикада

аңгы

сөөк-язы

улустарның

аңгы

бөлүктөриниң

бол

ының

национал-культура

салгалынче,

төөгүзүнчө

нуургалының

өзүп турар

дан

национал культу

ра

ның

каттыжыышкын

болгаш

төлтери

тургусту

турар

апарган,

сөөлгү

оларның

саны он

хире

берген.

Чурттакчыларның

ол

күлүн

регионнуң

удурт

ты

деткип

турар.

Республи

када

Тываның

чоннары

ассамблеязы

тургусту

мында

чурттап

турар

чон

ның

съездилери

болуп

турар.

Националдар

аразы

лаары,

национал

аразы

харылзааларын

улам

хөгжүдери

дээш

күүсе

эрге-чагырганың

болгаш

чер

бот-башкарылга

ор

нарының,

национал

бол

шажын

каттыжыышкын

рының

күженишкын

каттыштыраарыңа

2013-ж

чылдарда

күүседир

кыл

санаттыңан

хемчеглер

идиглиг

болур.

Бистиң

к

Тываның бурунгаар сайзыралы

Келир чылгы байырларда уткуштур республика 20 ажыг тудуг объектилерин ажылгалга кири-
ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.Кара-оол бюджет
ткалында демдеглээн. Ында кирип турар кол ту-
парның бирээзи — Кызыл — Сарыг-Сеп аразында
оруктуң найысылалда кезээ — Магистральная
умчузунуң чаартылгазы. Ол — республиканың
иципалдыг районнары-биле аргыштырып турар
омобиль оруу.

кол ажылды хүлээнип алган «Восток» КХН-ниң
е директору С.Уюсов автоорукту сентябрь айга
доозарын аазаан, ол берген сөзүн ээлеп, каш чыл-
гузунда септеттинмээн «самдар» орукту кыска
а кылган. Хоорай хүнүндө РФ-тиң транспорт са-
М.Соколов, Тываның Баштыңы Ш.Кара-оол болгаш
е олар кызыл кожааны кезип, байырлыг байдалга
ажыдышкынын кылган. «Септеттинген автоорук
бликаның болгаш найысылалдың төөгүзүндө база
арын. Тываның бурунгаар сайзыралды ап, хөгжүп
моон көскү, өөрүнчүг» — деп, чурттуң кол орукчузу
лов демдеглээн. А Тываның Баштыңы Ш.Кара-оол:
орук Кaa-Хем суурга туттунар культура-спорт төвү
зыл хоорайны харылзаштырар болгаш хөгжүлдениң
э болур дээрзинге идегээр мен» — деп чугаалаан.
ысылал Кызыл хоорайның хүнүндө улуг уjur-дуза-
оруктуң ажыттынганы — онза болуушкун. Кызылда
альная кудумчузунда оруктуң чаартылгазы доо-
Амгы үеде Кaa-Хемде Шахтерская кудумчузунда
дин түлүк.

«Септеттинген автоорук —
республиканың болгаш найы-
сылалдың төөгүзүндө база бир
чаа арын. Тываның бурунгаар
сайзыралды ап, хөгжүп ора-
ры моон көскү, өөрүнчүг»
— деп, чурттуң кол орукчузу
М.Соколов демдеглээн.

ысылалдың Магистральная, Кaa-Хем суурда Шахтер-
умчузунуң оруун калбартып, чадаг кижиле кылаштап
ажылгери, автобус доктаамнарын таарымчалыг
кылган. Интернациональная, Пушкин, Кузнецов,
льная болгаш Загородная кудумчуларының бел-
де светофорларны тургускан, а электри чагыларын
тудуг» КХН организациязы немей тургузуп чоруп

ажыл-агыйында ам-даа шиитпирлээр айтырыглар
туң тудуунуң шынары, чырык хандырылгазын ки-
е сывырындак чорудар чагыларны чедир тургузар,
ларны дарый ажылдадыр дээш, оон-даа өске.
аада орук тудуунуң ажылын сонуургап чедип, чай
дыг орукчулар-биле чугаалаштым.

ника Жалнина, геодезист: «Автоорук тудуунуң
километри арткан, октябрь айның төнчүзүңгө чедир
ээр. Магистральная кудумчузунуң оруун дооскаш,
шкынын эрттирген бис. Мында орукчулар шалып-
таш кызымак ажылдап турарлар. Оруктуң кадыг
ың бирги каадын шыпкан, кыдында камгалал
ын салыр ажыл уламчылавышаан. Машина-техника
орук тудуунуң материалдары четчир».

к Монгуш, хоочун орукчу: «Мен «Восток» КХН
циязында 8 чыл болдум. Мында 40 ажыг орукчулар
эртенгиниң сес шактан кезээ сес шакка чедир
р. Бо айның төнчүзүндө автоорук кылыр сезон
Ынчангаш бо кол орукту шалыпкын доозар дээш
ур бис. «Энерготудуг» КХН организациязының
-биле ажылды деңге кылып чоруп ор бис. Бистер
л-агыйын кылыр, а олар чырык хандырылгазын
ар».

оол Кенден, Кaa-Хем суурнуң хоочун чуртта-
о орукту чаартып турары кончуг эки. Кaa-Хемде
м-биле кады чурттап оар, 78 харлыг күш-
хоочуну мен. Төрээн республикавыстың сайзырал
өөрүүр-дүр мен».

жур-дузалыг боордан аңгыда, хоорайны аян-шин-
саастап турар бо орукту камныг эдилээри чугула
ар мен.

Анисья ТЮЛЮШ.

Михаил НОРБУНУҢ тырттырган чуруктары.

«Восток» КХН организациязының
орукчулары.

Кaa-Хем суурнуң хоочун чурттакчызы Биче-оол Кен-
ден Шахтерская кудумчузунда орук тудуунуң шөлүндө.

Вероника Жалнина, Руслан Седен-оол ажыл
үзүндө.

АДМИНИСТРАЦИЯ ОВИОРСКОГО КОЖУУНА ОБЪЯВЛЯЕТ АУКЦИОН

1. Форма аукциона: открытый аукцион.
2. Муниципальный заказчик, адрес: администрация Овиорского кожууна Республики Тыва, 668130, Республика Тыва, Овиорский кожуун, с. Хандагайты, ул. Ленина, д. 2, тел. 8-39444-21-3-40;
3. Решение о проведении открытого аукциона: постановление администрации Овиорского кожууна от 04 октября 2013 г. №383.
4. Торги проводит уполномоченный орган – Комитет по управлению муниципальным имуществом администрации Овиорского кожууна. Адрес: 668130, Республика Тыва, Овиорский кожуун, с. Хандагайты, ул. Ленина, д. 2, тел. 8 (394-44) 21-340, контактное лицо – Хуурак Салбак Кызыл-ооловна.
5. Предмет аукциона: продажа земельных участков в собственность для индивидуального

- жилищного строительства;
 6. Срок предоставления заявки об участии на аукционе: от 12 октября 2013 г., по 04 ноября 2013 г.
 7. Форма заявки, адрес приема заявок на участие в аукционе: заявка установленного образца принимается по адресу: 668130, Республика Тыва, Овиорский кожуун, с. Хандагайты, ул. Ленина, д.2, 2 этаж.
 8. Место, дата и время проведения аукциона: 668130, Республика Тыва, Овиорский кожуун, с. Хандагайты, ул. Ленина, д.2, 2 этаж, кабинет №8, 08 ноября 2013 г, 10:00 часов.
- Для получения дополнительной информации об объектах торгов, о порядке проведения аукциона, об условиях договора обратиться по адресу организатора аукциона.

Краткая характеристика земельных участков

№ лота	Местоположение	Площадь, кв.м.	Разрешенное использование	Кадастровый номер	Первоначальная цена	«Шаг аукциона 4%
1	Овиорский кожуун, с. Дус-Даг, ул. Доржукай, д.23	2472	Для индивидуального жилищного строительства	17:07:0401002:95	32000	1280

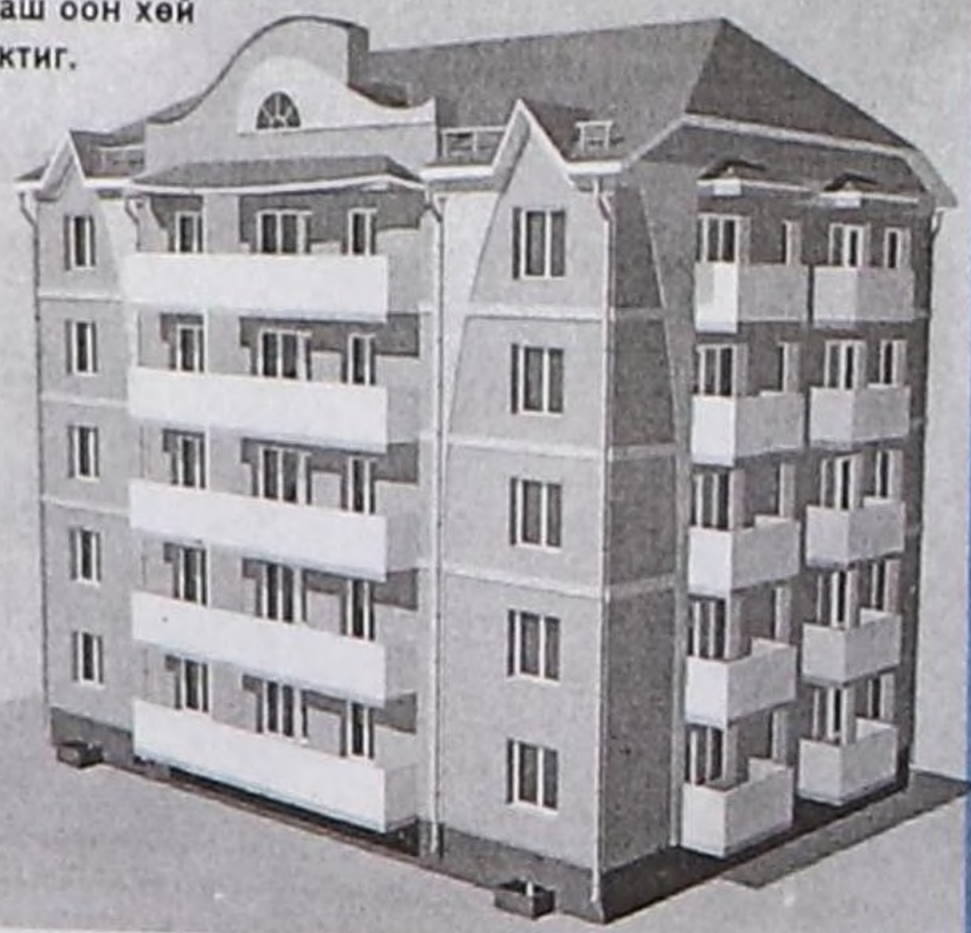
«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Өвүр кожунунун Солчур сумузуун чурттакчызы, өг-бүлөзинин ээзи чораан, оглу-кызының ынак ачазы, кады чурттаан эжинин чөлөнгинжи, думаларының чоргааралы, акыларының эргим думазы, ада-иезинин ортун оглу, эш-өөрүнүн бүзүрелдиг эжи, Тываның Күрүне университетинин 5-ки курузунун студентизи чораан **Хензиг-оол Херел-оолович ОНДАРНЫҢ** сөөлгү оруунче үдешкен, моральдыг болгаш материалдыг дузаны чедирген, дузалашкан шупту төрелдеривиске, кожаларывиска, эш-өөрүвүске, чаңгысклассчыларывиска, кудаларывиска черге чедир мөгейбишаан четтиргенивисти илереттивис.

Өөнүң ишти, уругларындан.

Кызыл хоорайның Московская кудумчуда («Сүбедей» СК дужууда) чаа микрорайоннуң тудуу эгелзээн. Ипотека, чуртталга сертификаттары-биле, ие капиталын ажыглап, квартиралар садып алырының аргалары.

Квартиралар — 1074 муң рубль болгаш оон хөй өртектиг.

Тода тайылбыр дараазында адрессте: Кызыл хоорай, Кызыл партизаннар кудумчузу, 36, «Өдүген» аалчылар бажыңы, каб. 103, тел: 2-35-29, 8-923-383-33-11. «Капитал тудуг эргелели» ажык акционерлиг ниитилелдин офиси. Тудуг объектинин төлөвилел декларациязы, планнап кааны, ниити шөлү, кажан ажыгдалга кириери-биле ОАУК, РФ сайтка таныжып ал болур. Тударыңа чөпшээрел №-RU17302000-221-1, Кызыл хоорайның мэриясы 2012 чылдың сентябрь 12-де берген. Организаакчызы «Капитал тудуг эргелели» ААН.

АЖЫ-ТӨЛҮМ

Часкы хуннун шала оожум чиннээн шонуу Частып келген чечектерни чассыткылаар. Чанып келгеш, чаржалажып аян тудар Чанган куштар сени чоктап уяратты.

Чалгынныг бооп төрүттүнүп ужуруң кай, Алдын күзүн өөрүң-биле чана бергеш, Ажыг сооктуг, харлыг кышты үдевиткен Часты уткуп, чанып келгеш, ырлаарың кай.

Ховуларга, шынааларга чаңгыланган Ховар үнүн дыңнаксааннар сени чоктап, Кударалдың сарынналыын үлешкилеп, Куштар-биле чарыштырып ырлаштылар.

Часкы, күскү бойдус ышкаш хуулуп турар Чаяаттың салым-хуудан кым-даа эртпес. Чамбы дипче ужуга бээр хунүм келир! Чассыткылап өстүрүп каан, ажы-төлүм.

Сарыг-оол САНЧЫ, уругларының ачазы, кырган-ачазы.

Айдаш Борисович ОНДАРНЫҢ адынга тывыскан Кызылдың профтехучилище-4 дипломун читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

тел: 8-906-997-3030

- Межевание и схемы расположения земельного участка
- Проекты жилых домов
- Топографические съемки земельных участков
- Градостроительный план земельного участка (ГПЗУ)
- Разбивка геодезических точек на местности (вынос)
- Генеральные планы поселений

г.Кызыл ул.Дружба д.74 "а", этаж 2 офис с 9.00 до 18.00

Садып тур мен

Улусту дүрген чөмгөрүптер ларек кылдыр дерип каа черлиг кожуг садыгны садып тур мен. Ында соодукчудачу витрина, доңурукчу камера, сосискалар тырыкылап б гриль, электрик термоченек, аш-чем чылыдар бичини с. Өртээ 250 муң рубль. Тел. 8-923-380-8888.

ИЗВЕЩЕНИЯ

В администрацию муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва» поступило заявление от гражданки **Арины Борисовны** о предоставлении в аренду земельного участка из земель населенных пунктов с общей площадью 665,00 кв.м. расположенного по адресу: Республика Тыва, Бай-Тайгинский район, с. Кара-Холь, ул. Ананды, д. 3а, для индивидуального жилищного строительства.

В рамках действующего законодательства администрации муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва» в течение 30 дней со дня опубликования данной информации принимает письменные возражения по данному заявлению по Республике Тыва, Бай-Тайгинский район, с. Тээли, ул. Коммунальная, д. 19, каб. №222.

Начальник отдела экономического и по земельно-имущественным отношениям администрации Бай-Тайгинского кожууна Чан

В администрацию муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва» поступило заявление от гражданки **Сайлык Могеевны** о предоставлении в аренду земельного участка из земель населенных пунктов для ведения личного подсобного хозяйства с общей площадью 1088,00 кв.м, расположенного по адресу: Республика Тыва, Бай-Тайгинский район, с. Тээли, ул. Шершенева, д. 18 а.

В рамках действующего законодательства администрации муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва» в течение 30 дней со дня опубликования данной информации принимает письменные возражения по данному заявлению по Республике Тыва, Бай-Тайгинский район, с. Тээли, ул. Коммунальная, д. 19, каб. №222.

Начальник отдела экономики администрации Бай-Тайгинского кожууна Чан

В администрацию муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва» поступило заявление от гражданки **Виктории Викторовны** о предоставлении в аренду земельного участка из земель населенных пунктов для ведения личного подсобного хозяйства с общей площадью 883,00 кв.м, расположенного по адресу: Республика Тыва, Бай-Тайгинский район, с. Бай-Тайга, ул. Ленина, д. 18 а.

В рамках действующего законодательства администрации муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва» в течение 30 дней со дня опубликования данной информации принимает письменные возражения по данному заявлению по Республике Тыва, Бай-Тайгинский район, с. Тээли, ул. Коммунальная, д. 19, каб. №222.

Начальник отдела экономики администрации Бай-Тайгинского кожууна Чан

В администрацию Пий-Хемского района поступило заявление от гражданина Российской Федерации **Куулар Орлан Очуровича** о предоставлении земельного участка из категории земель населенных пунктов расположенного по адресу: Республика Тыва, Пий-Хемский район, а. Шивилиг, пер. Лесной, д. 1 в., кв. 1, общей площадью 1000 кв.м. (площадь ориентировочная, уточняется по материалам кадастра) в аренду сроком на 5 (пять) лет, разрешенное использование — для индивидуального жилищного строительства.

В рамках действующего законодательства администрации Пий-Хемского района в течение 30 дней со дня опубликования данной информации отделом земельных и архитектурных отношений администрации Пий-Хемского района принимаются письменные заявления по данному заявлению.

И.о. начальника отдела земельных и архитектурных отношений Тарасен

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа амызы.

Кол редактор И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторнун дузалакчызы — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдиз—2-40-77, культура килдизи — 2-17-09, көдээ ажыл-агый килдизи — 2-17-91, чагаа килдизи— 2-03-88, реклама килдизи — 8-923-383-87-88, очулга — 2-03-87, үлетпүр килдизи — 2-40-77, тел/факс (394-22) 2-30-69. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катал үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 6819. Чагыр 117. Номери парлаалга дужааганы: график езугаар — 21.00, черек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникацияларга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанчы Тыва Республика Тыва биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткээн. Херек дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаттыңан материалдарның авторларының бодалдары редакцияга туржу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыңан саннары болгаш өске-даа факты дыйнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.